

Etikk i kunstnerisk utviklingsarbeid – en veileder

Utarbeidet av en arbeidsgruppe nedsatt av Universitets- og høyskolerådets fagstrategiske enhet for kunst, design og arkitektur, UHR-KDA.

Innhold

1	Innledning	3
2	Kjennetegn ved kunstnerisk utviklingsarbeid i Norge	4
3	Frihet og ansvar i kunstnerisk utviklingsarbeid	6
3.1	Fagansattes frihet og ansvar	6
3.2	Universiteters og høgskolers frihet og ansvar	6
3.3	Anerkjente kunstfaglige prinsipper	7
3.4	Anerkjente etiske prinsipper	7
4	Etiske prinsipper i kunstnerisk utviklingsarbeid	8
5	Eksempler på etikk i kunstnerisk utviklingsarbeid	9
5.1	Deling som gir fagfeller mulighet for å ta del i arbeidsmåte og prosess	9
5.2	God henvisningsskikk	9
5.3	Forfalskning, fabrikking og plagiering	9
5.4	Roller og samtykke kunstnerisk utviklingsarbeid	10
6	Forskningsetiske lover og retningslinjer	11
6.1	Forskningsetikkloven	11
6.2	Nasjonale forskningsetiske retningslinjer	11
6.3	Europeiske retningslinjer for forskningsintegritet	11
6.4	I hvilke tilfeller gjelder forskningsetiske retningslinjer for kunstnerisk utviklingsarbeid?	12
7	Personopplysningsloven	13
8	Åndsverkloven	14
9	Oppsummering	15
10	Vedlegg	16
10.1	Ordliste – begrepsavklaring	16
10.2	Grunnlagsdokumenter	17

Veilederen er utarbeidet av¹:

Camilla Eeg-Tverbakk, OsloMet
Jørgen Langdalen, Høgskolen Kristiania
Åsil Bøthun, Universitetet i Bergen
Alexander Furunes, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Ellen Kristine Ugelvik, Norges musikkhøgskole
Torben Lai, Kunsthøgskolen i Oslo

I forbindelse med oppnevningen ba UHR-KDA Camilla Eeg-Tverbakk om å lede arbeidet og Torben Lai om å føre notatet i pennen.

¹ Trond Lossius, Universitetet i Innlandet/Universitetet i Bergen, var også oppnevnt i arbeidsgruppen og deltok fram til juni 2024. Etter dette valgte han å trekke seg.

1 Innledning

Denne veilederen retter seg mot fagpersoner som utfører kunstnerisk utviklingsarbeid ved universiteter og høyskoler. Veilederen skal bidra til at fagpersoner tar ansvar for det som berøres av det kunstneriske utviklingsarbeidet – kollegaer, publikum og andre mennesker, samt miljø og samfunn i vid forstand. Samtidig skal veilederen støtte opp om at kunsten fyller sin funksjon i samfunnet.

Veilederen retter seg også mot universiteter og høyskoler som har institusjonsansvar for opplæring av studenter, ph.d.-kandidater og ansatte, og ansvar for å påse at alle som utfører eller deltar i kunstnerisk utviklingsarbeid har kjennskap til etikk innen feltet.

I norsk offentlighet gis kunstnere vanligvis ikke politiske, estetiske eller etiske føringer (armlengdes avstandsprinsippet). I kunstnerisk utviklingsarbeid som utføres i universitets- og høyskolesektoren derimot er det behov for å adressere etiske perspektiver.

Veilederen er ikke et enkelt sett av regler, men gir perspektiver og oppfordrer til bevissthet og refleksjon om hvordan kunstnerisk utviklingsarbeid planlegges, gjennomføres og formidles. I disse prosessene må mange hensyn sees i sammenheng og balanseres. Dette kan omfatte hensyn til berørte parter og omgivelser så vel som behovet for å sikre ytringsfrihet og kunstens frie og kritiske posisjon i samfunnet. Hensynet til natur og miljø må vurderes. Det innebærer et reflekterende forhold til egne beveggrunner, hvor menneskelige hensyn og behov ikke alltid er retningsgivende. Det er også relevant å reflektere over at etikk i denne sammenhengen opererer innenfor et vestlig epistemologisk paradigme.

Kunstnerisk utviklingsarbeid utføres både i og utenfor utdanningsinstitusjonene. Denne veilederen er rettet mot universiteter og høyskoler som har ansatte i undervisnings- og forskerstilling på kunstnerisk grunnlag. Ifølge lov om universiteter og høyskoler skal institusjonene legge til rette for at ansatte er informerte om anerkjente etiske prinsipper for kunstnerisk utviklingsarbeid. I en undervisnings- og forskningskontekst gir etisk refleksjon ofte større relevans til prosjektene. Veilederen skal bidra til at institusjonene og den enkelte ansatte kan ivareta dette ansvaret.

Tenkning om etikk i kunstnerisk utviklingsarbeid er i bevegelse og utvikling. Denne veilederen er ikke fullt ut dekkende, og bør revideres og oppdateres med jevne mellomrom i takt med at feltet utvikler seg. Den enkelte som er engasjert i kunstnerisk utviklingsarbeid må reflektere rundt etikk i eget arbeid, og kunne bidra til videre utvikling av forståelsen av etikk i kunstnerisk utviklingsarbeid.

2 Kjennetegn ved kunstnerisk utviklingsarbeid i Norge

I Norge ble begrepet kunstnerisk utviklingsarbeid først introdusert i 1995 gjennom en felles lov for universiteter og høyskoler (UH-loven) som både inkluderte akademiske utdanninger, kunstutdanninger og profesjonsutdanninger. I forarbeidene til loven ble begrepet «kunstnerisk utviklingsarbeid» blant annet begrunnet med at «de kunstfaglige utdanningene må være i nært inngrep med fremragende kunstnerisk utviklingsarbeid» på samme måte som «de akademiske utdanningene i størst mulig grad [skal] basere seg på oppdatert forskning»².

Begrepet «kunstnerisk utviklingsarbeid» er altså en aktivitet som er spesielt knyttet til de utøvende og skapende kunstfagene. «Kunstnerisk utviklingsarbeid» er i UH-loven sidestilt med begrepet «forskning» som er knyttet til de vitenskapelige utdanninger.

UHR har utarbeidet en definisjon av kunstnerisk utviklingsarbeid³:

«Kunstnerisk utviklingsarbeid dekker kunstneriske prosesser som fører fram til et offentlig tilgjengelig kunstnerisk produkt. I denne virksomheten kan det også inngå en eksplisitt refleksjon rundt utviklingen og presentasjonen av kunstproduktet.»

Denne veilederen baserer seg på denne etablerte forståelsen av kunstnerisk utviklingsarbeid i Norge:

- Kunstnerisk utviklingsarbeid er de utøvende og skapende kunstfagenes selvstendige bidrag til kunnskapsproduksjonen⁴
- Kunstutøvelse, kunstneriske metoder og prosesser er i sentrum av kunstnerisk utviklingsarbeid⁴
- Kunstnerisk utviklingsarbeid deles, slik at det blir mulig for fagfeller å følge arbeidsmåter og refleksjon som utvikles, og nye spørsmål som de kunstneriske prosesser leder til⁴
- Refleksjon og delingen av kunstnerisk utviklingsarbeid kan både være implisitt og eksplisitt³
- Begrepet kunstnerisk utviklingsarbeid er sidestilt med begrepet forskning⁵
- Kunstnerisk utviklingsarbeid er på vesentlige områder forskjellig fra forskning fordi kunstnerisk utviklingsarbeid er knyttet til kunstnerisk kvalitet og kunstneriske metoder, mens forskning er knyttet til vitenskapelig kvalitet og vitenskapelige metoder⁶

Dette betyr at krav og retningslinjer som gjelder begrepet «forskning» ikke nødvendigvis gjelder for fagansatte i undervisnings- og forskerstilling som er ansatt basert på kunstnerisk kompetanse, fordi de arbeider med kunstnerisk utviklingsarbeid, som er knyttet til kunstnerisk kvalitet og kunstneriske metoder.

Dette har konsekvenser blant annet når det gjelder forhold knyttet til begrepet «forskningsetikk»:

- Kunstnerisk utviklingsarbeid er ikke fristilt fra lover og retningslinjer om etikk, men kunstnerisk utviklingsarbeid er delvis underlagt et annet etisk rammeverk enn forskning.
Dette omtales i avsnitt 3, 4 og 5.
- Kunstnerisk utviklingsarbeid kan baseres på hybride tilnærminger, som både inkluderer kunstneriske og vitenskapelige metoder. Kunstnerisk utviklingsarbeid kan også inngå i tverrfaglig samarbeid med disipliner innen forskning, f.eks. naturvitenskap og teknologi, medisin- og helsevitenskap, samfunnsvitenskap og humaniora. I slike tilfeller vil lovverk og retningslinjer om forskningsetikk være gjeldende.
Dette omtales i avsnitt 6.

² Bernt-utvalgets NOU 1993:24 Lov om universiteter og høyskoler – Lov og rett i Norges-nett, fra pkt 9.1.4.

³ Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av UHR i 2007: «Vekt på kunstnerisk utviklingsarbeid», utarbeidet på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet.

⁴ Brev fra Kunnskapsdepartementet datert 4. januar 2018 «Ny doktorgrad – ph.d. i kunstnerisk utviklingsarbeid».

⁵ Lov om universiteter og høyskoler §1-1 b: «utføre forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid på høyt internasjonalt nivå»

⁶ Lov om universiteter og høyskoler §1-1 c: «formidle kunnskap om virksomheten og utbre forståelse for prinsippet om akademisk frihet og bruk av vitenskapelige og kunstneriske metoder og resultater, både i undervisningen av studenter, i egen virksomhet for øvrig og i offentlig forvaltning, kulturliv og næringsliv», og § 3-9. Æresdoktor: «Universiteter og høyskoler som kan tildele doktorgrad, kan på doktorgradens fagområde tildele graden æresdoktor (doctor honoris causa) for betydningsfull vitenskapelig eller kunstnerisk innsats eller for fremragende arbeid til gagn for vitenskapen eller kunsten.»

- Utover etiske lover og retningslinjer, finnes det også lovverk knyttet til blant annet personvern og opphavsrett, som kan være relevante knyttet til kunstnerisk utviklingsarbeid. Dette omtales i avsnitt 7 og 8.

3 Frihet og ansvar i kunstnerisk utviklingsarbeid

Lov om universiteter og høyskoler (UH-loven) behandler akademisk frihet og ansvar i §2-2. Her behandles:

- Fagansattes frihet og ansvar
- Universiteters og høyskolars frihet og ansvar
- Anerkjente kunstfaglige og etiske prinsipper

Disse forhold omtales nærmere nedenfor.

3.1 Fagansattes frihet og ansvar

Basert på UH-lovens §2-2 omfatter fagansattes frihet og ansvar knyttet til kunstnerisk utviklingsarbeid:

- Frihet til å velge emne og metode i kunstnerisk utviklingsarbeid
- Ansvar for formidling av kunstnerisk utviklingsarbeid
- Ansvar for åpenhet i og offentliggjøring av kunstnerisk utviklingsarbeid

Emne og metode:

Den fagansatte har ifølge UH-loven rett til å velge emne og metode for det kunstneriske utviklingsarbeidet. Denne friheten er bare begrenset av eventuelle rammer som er fastsatt i ansettelsesforholdet eller en særskilt avtale.

Formidling:

Den fagansatte har ifølge UH-loven «rett til og faglig ansvar for formidling». Dette innebærer krav om offentlig visning/deling av resultatet av det kunstneriske utviklingsarbeidet, og kan også inkludere eksplisitt refleksjon. Formuleringen “rett til” betyr at institusjonen ikke kan hindre den fagansatte i å formidle resultatene av det kunstneriske utviklingsarbeidet.

Åpenhet og offentliggjøring:

Den fagansatte har ifølge UH-loven «rett til å offentliggjøre resultatene sine og skal sørge for slik offentliggjøring». I tillegg skal «det relevante forskningsgrunnlaget [...] stilles til rådighet i samsvar med god skikk på det aktuelle fagområdet». Disse kravene inngår i det bredere begrepet «åpen forskning».

En arbeidsgruppe under UHR-KDA har i et notat⁷ behandlet forståelsen av åpen forskning i kunstnerisk utviklingsarbeid, herunder begrepet «åpne forskningsdata». Arbeidsgruppen peker på at det kan være utfordringer med å dele noe materiale som oppstår gjennom kunstnerisk utviklingsarbeid, blant annet på grunn av opphavsrett. Samtidig kan noe materiale deles åpent. Det vises til notatet for nærmere belysning av åpen forskning i kunstnerisk utviklingsarbeid.

3.2 Universiteters og høyskolars frihet og ansvar

Lov om universiteter og høyskoler (UH-loven) behandler akademisk frihet og ansvar, og sier blant annet at universiteter og høyskoler skal fremme og verne “akademisk frihet” og dem som utøver den. Det fremgår av UH-lovens §2-2⁸:

“Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet og dem som utøver den.

Institusjonene skal sikre at undervisning, forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid holder et høyt faglig nivå og utøves i samsvar med anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper. “

Det betyr at institusjonene skal fremme og verne friheten til det kunstneriske utviklingsarbeidet, og sikre at det kunstneriske utviklingsarbeidet utøves i samsvar med **anerkjente kunstfaglige og etiske prinsipper**. Det betyr også at institusjonene må legge til rette for at fagansatte får opplæring i etiske prinsipper, herunder etiske prinsipper i kunstnerisk utviklingsarbeid.

⁷ «Kunstnerisk utviklingsarbeid og åpen forskning – Notat», UHR Kunst, design og arkitektur, 09.11.2022.

⁸ Lov om universiteter og høyskoler, §2-2 Akademisk frihet og ansvar.

Bemerk: I UH-loven inkluderer begrepet “akademisk” både det vitenskapelige og det kunstneriske.

3.3 Anerkjente kunstfaglige prinsipper

Kunst er avhengig av frihet for å kunne ha kritiske perspektiver på rådende samfunnsnormer. Kunst trenger frihet for å kunne teste etiske og normative grenser og åpne rom for debatt og samtale. Kunst må kunne skape alternative narrativ og historier, og utvikle materialitet, form og uttrykk som gir estetiske erfaringer. Kunst må kunne problematisere og belyse hva det vil si å være i verden til enhver tid.

Sentrale kunstfaglige prinsipper er blant annet:

- å sikre kunstens frie og kritiske posisjon i samfunnet
- å sikre ytringsfriheten i samfunnet
- å legge til rette for eksperimenterende innganger til kunstpraksis
- å utvikle ny erfaring og innsikt gjennom kunsten

Fagansattes og institusjoners frihet forutsetter at det kunstneriske utviklingsarbeidet utøves i samsvar med anerkjente kunstfaglige prinsipper. Anerkjente kunstfaglige prinsipper innebærer hva fagfeller anerkjenner som prinsipper for utøvende og skapende kunst til enhver tid. Fagfeller anerkjenner at kunstnerisk frihet og ytringsfrihet er grunnleggende vilkår for at kunsten kan fylle sin funksjon.

I tråd med dette sier for eksempel også Ytringsfrihetskommisjonen (1996-1999)⁹:

Kunstneriske ytringer kan ikke være unndradd samfunnets reguleringer. Det er imidlertid sterke grunner for at kunsten skal beholde den relativt frie stilling den har. Kunstens fiktive verden kan tjene såvel åpenheten som sannheten. Men fremfor alt tjener den, gjennom sin appell til vår fantasi, vår evne til å se sammenhenger og forme visjoner, nye forståelsesformer som blant annet kan tjene vårt engasjement i utviklingen av samfunnet. Samfunnets usikkerhet med hensyn til kunstens politiske og moralske innhold kan i realiteten ses på som et bevis på nettopp kunstens virkelighetsskapende potensiale.

3.4 Anerkjente etiske prinsipper

Fagansattes og institusjoners frihet forutsetter også at det kunstneriske utviklingsarbeidet utøves i samsvar med anerkjente etiske prinsipper. Anerkjente etiske prinsipper er blant annet uttrykt i etiske retningslinjer for statstjenesten¹⁰, som bygger på grunnleggende etiske prinsipper:

«Retningslinjene har sitt utspring i allmenngyldige etiske verdier og normer, som for eksempel rettferdighet, lojalitet, ærlighet, pålitelighet, sannferdighet og at man skal behandle andre slik man selv ønsker å bli behandlet».

Disse etiske verdier og normer gjelder også for fagansatte ved universiteter og høyskoler, både dem som er ansatt basert på vitenskapelig og kunstnerisk kompetanse. De etiske verdiene og normene må balanseres opp mot fagansattes akademiske og kunstneriske frihet.

⁹ NOU 1999:27 «Ytringsfrihet bør finde Sted» s. 35.

¹⁰ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/etiske-retningslinjer-for-statstjenesten/id88164/?ch=2>

4 Etiske prinsipper i kunstnerisk utviklingsarbeid

Kunstnerisk utviklingsarbeid er sanselig og erfaringsbasert kunnskapsproduksjon som blir til gjennom et flettverk av relasjoner mellom ulike aktører og materialer.

Etiske prinsipper i kunstnerisk utviklingsarbeid kan forstås som prinsipper som knytter seg til anerkjente etiske prinsipper i samfunnet generelt, og som bidrar til å sikre fagansattes og institusjoners frihet i det kunstneriske utviklingsarbeidet. Etiske prinsipper som respekt, redelighet og ansvarlighet er sentrale i kunstnerisk utviklingsarbeid.

Etikk i kunstnerisk utviklingsarbeid er en relasjonell praksis som må vurderes i forhold til en gitt kontekst. Derfor oppfordres det til pågående samtaler hvor eksempler løftes og diskuteres. Det er fagmiljøet selv som kontinuerlig bidrar til å drøfte og videreutvikle forståelsen av hva de etiske prinsippene for kunstnerisk utviklingsarbeid innebærer i praksis.

Prinsippene kan forstås på følgende måte:

Respekt for involverte i et kunstnerisk utviklingsarbeid.

Det innebærer blant annet:

- å utvise hensyn til berørte parter,
- å være oppmerksom på hvilke ressurser, ytringsmuligheter og begrensinger de ulike parter har, og hvordan det kan påvirke deres mulighet til medvirkning,
- å utvise hensyn til omgivelser, dyr, miljø og samfunn,
- å sikre at alle som deltar i kunstnerisk utviklingsarbeid har samtykkekompetanse, og gir fritt og informert samtykke,
- å ivareta barn og sårbare grupper,
- å ta hensyn til behov for anonymitet og konfidensialitet,
- å være oppmerksom på maktrelasjoner og asymmetri i mellommenneskelig samhandling,
- å være bevisst på egne perspektiv i møte med et mangfold av kulturelle praksiser.

Redelighet over for fagfeller.

Det innebærer blant annet:

- å være redelig i faglig samarbeid,
- å ivareta habilitet i faglige bedømmelser,
- å utvise respekt i veilederforhold,
- å gjøre mål og metoder i det kunstneriske utviklingsarbeidet tilgjengelig for fagfeller for kritisk diskusjon,
- å anerkjenne og synliggjøre direkte og indirekte faglige kilder og bidrag til verk og produksjoner som presenteres i offentligheten,
- å dele metoder, prosesser og resultater på en redelig måte.

Ansvarlighet i planlegging og gjennomføring av et kunstnerisk utviklingsarbeid.

Det innebærer blant annet:

- å identifisere relevante etiske problemstillinger for gjennomføring av et kunstnerisk utviklingsarbeid,
- å tydeliggjøre roller og ansvar,
- å være oppmerksom på bindinger (økonomiske, sosiale, personlige og annet),
- å ha et bevisst forhold til hvem, eller hvilke, perspektiver som velges – og hvilke som utelukkes – i formidlingen eller underveis i prosessen,
- å være åpen og bevisst på egen rolle og eget perspektiv, både i forhold til det kunstneriske utviklingsarbeidets faglige og kulturelle sammenhenger.

5 Eksempler på etikk i kunstnerisk utviklingsarbeid

5.1 Deling som gir fagfeller mulighet for å ta del i arbeidsmåte og prosess

Et kjennetegn ved kunstnerisk utviklingsarbeid er at prosesser og innsikter er gjenstand for grunnleggende meningsutveksling, enten denne foregår i det skapende og utøvende arbeidet, eller gjennom offentliggjøring av verk og produksjoner.

Deling av kunstnerisk utviklingsarbeid er viktig, fordi deling gjør det mulig for andre fagfeller å ta del i den arbeidsmåten og innsikten som det kunstneriske utviklingsarbeidet genererer. Arbeidet med prosesser og metoder gir resultater som deles med omgivelsene, både gjennom deling i fagmiljøene og i kunstens møte med offentligheten.

Når den fagansatte deler det kunstneriske utviklingsarbeidet er det nødvendig at prosessen fremstilles på en redelig måte.

5.2 God henvisningsskikk

I kunstnerisk praksis kan referanser og henvisninger til andre kunstuttrykk ofte opptre implisitt i selve kunstuttrykket. Det finnes en rekke praksiser som trekker veksler på tidligere kunstneriske uttrykk, og hvor for eksempel sampling, re-enactment, appropriering, "ready-mades", "object trouvé" eller gjenfortelling fungerer som implisitte referanser med overføringsverdi.

God henvisningsskikk sikrer at andre fagfeller og bidragsytere anerkjennes for deres bidrag i et kunstnerisk utviklingsarbeid. På denne måten synliggjøres det at et kunstnerisk utviklingsarbeid inngår i en faglig kontekst, som det bidrar til å utvikle.

I kunstnerisk utviklingsarbeid bør den fagansatte reflektere over inspirasjonskilder og blindsoner. I eksplisitt refleksjon kan referanser ikke være implisitte, de må være eksplisitte. Det sikrer at det ikke kan reises tvil om at det refereres til fagfeller. I deling av resultat av kunstnerisk utviklingsarbeid må den fagansatte eksplisitt kontekstualisere det kunstneriske utviklingsarbeid i et fagfelt, med god henvisningsskikk til for eksempel verk, framføringer og tekstlige og multimediale arbeider. Referansene kan være over hele spekteret av performative, audio-visuelle, materielle, tekstuelle og tekstlige referanser.

I eksplisitt refleksjon om metodene, virkemidlene og resultatene, må referanser og henvisninger være korrekte. Når det gjelder rettslige krav til behandling av andre opphaveres åndsverk, vises til avsnitt [8 Åndsverksloven](#).

5.3 Forfalskning, fabrikking og plagiering

I kunstnerisk praksis er det rom for fiksjon. Det er rom for å trekke veksler på andres kunstneriske uttrykk, og det er viktig å gi rom for at eventuelle referanser og henvisninger til andre kunstuttrykk kan forbli implisitt i selve kunstuttrykket. Dette kan fungere som implisitte referanser med overføringsverdi, så lenge det ikke gjelder direkte og beviselig kopiering.

I et kunstnerisk utviklingsarbeid må redegjørelser og henvisninger til arbeidsmetoder og utførte resultater ikke være oppdiktede eller utført ved bruk av falske kilder, fiktive data eller løgnaktige beskrivelser.

Det er uforenelig med god praksis i kunstnerisk utviklingsarbeid:

- å stjele andres arbeid og fremstille det som sitt eget (plagiat),
- å fremstille en students idé som veilederens idé,
- å fabrikkere eller forfalske metoder eller resultater,
- å fordreie eller fortie forhold knyttet til redegjørelsen om det kunstneriske utviklingsarbeidet.

5.4 Roller og samtykke i kunstnerisk utviklingsarbeid

I et kunstnerisk utviklingsarbeid kan de involverte ha mange ulike roller som krever ulike samtykkevurderinger. Som hovedprinsipp skal den fagansatte innhente fritt, informert samtykke fra involverte parter i et kunstnerisk utviklingsarbeid:

- «Fritt» betyr at den som gir samtykke ikke utsettes for direkte eller indirekte tvang, press eller liknende, og at samtykket når som helst kan trekkes tilbake.
- «Informert» betyr at den som gir samtykke ikke er uvitende om det kunstneriske utviklingsarbeidets formål, metoder, forventede resultater og planlagte formidling.

I et kunstnerisk utviklingsarbeid må samtykke innhentes fra prosjektdeltakere og informanter, men den fagansatte må også vurdere om det er nødvendig å innhente samtykke fra publikum og eventuelle tredjeparter som kan bidra til, påvirke eller bli påvirket av det kunstneriske utviklingsarbeidet.

Den fagansatte skal være spesielt oppmerksom på situasjoner hvor barn, unge og sårbare grupper involveres i et kunstnerisk utviklingsarbeid, eller hvor asymmetrien i rollene i et kunstnerisk utviklingsarbeid kan være usynlig.

Forholdene beskrevet ovenfor er etiske hensyn som er relevante når personer involveres i det kunstneriske utviklingsarbeidet.

Når det gjelder rettslige krav til behandling av personopplysninger vises til avsnitt [7 Personopplysningsloven](#).

6 Forskningsetiske lover og retningslinjer

Kunstnerisk utviklingsarbeid kan være basert på hybride tilnærminger, som både inkluderer kunstneriske og vitenskapelige metoder. Kunstnerisk utviklingsarbeid kan også inngå i tverrfaglig samarbeid med disipliner innen forskning, som naturvitenskap og teknologi, medisin- og helsefag, samfunnsvitenskap og humaniora. I slike tilfeller vil lovverk og retningslinjer om forskningsetikk være gjeldende.

Her gis en kort gjennomgang av rammeverk for forskningsetikk.

6.1 Forskningsetikkloven

Kunnskapsdepartementet har fastsatt egne krav til organisering av forskningsetisk arbeid i Lov om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven¹¹). Kunstnerisk utviklingsarbeid er ikke eksplisitt nevnt i denne loven.

Loven stiller blant annet krav til at:

- Forskere skal opptre med aktsomhet for å sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer (§4).
- Forskningsinstitusjoner skal sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer, sikre nødvendig opplæring av studenter, doktorgradskandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer og sikre at alle som utfører eller deltar i forskningen, er kjent med anerkjente forskningsetiske normer (§5).
- Forskningsinstitusjoner har ansvar for å behandle saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer og skal ha et redelighetsutvalg (§6).

6.2 Nasjonale forskningsetiske retningslinjer

De nasjonale forskningsetiske komiteene i Norge har utarbeidet generelle forskningsetiske retningslinjer.

Hovedprinsipper for de nasjonale forskningsetiske retningslinjer i Norge er:

- **Respekt.** Personer som deltar i forskning, som informanter eller på annen måte, skal behandles med respekt.
- **Gode konsekvenser.** Som forsker skal man etterstrebe at ens aktivitet har gode konsekvenser, og at mulige uheldige konsekvenser er akseptable.
- **Rettferdighet.** Et hvert forskningsprosjekt skal være rettferdig utformet og utført.
- **Integritet.** Forskeren plikter å følge anerkjente normer og å opptre ansvarlig, åpent og ærlig overfor kolleger og offentlighet.

Disse prinsippene danner grunnlag for ulike nasjonale retningslinjer, f.eks. for

- Medisin og helsefag
- Naturvitenskap og teknologi (NENT)
- Samfunnsvitenskap og humaniora (NESH)

6.3 Europeiske retningslinjer for forskningsintegritet

Det finnes også europeiske retningslinjer, f.eks. ALLEAs¹² Europeiske retningslinjer for forskningsintegritet¹³ som også bygger på fire prinsipper:

- **Pålitelighet** i arbeidet med å sikre forskningens kvalitet, herunder planlegging, metode, analyse og bruk av ressurser.

¹¹ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-04-28-23>

¹² ALLEA: All European Academies, European Federation of Academies of Sciences and Humanities.

¹³ Se : https://www.allea.org/wp-content/uploads/2019/01/ALLEA-European-Code-of-Conduct-for-Research-Integrity-2019_Norwegian.pdf

- **Ærlighet** i utvikling, gjennomføring, publisering og formidling av forskning på en åpen, rimelig, fullstendig og upartisk måte.
- **Respekt** for kollegaer, forskningsdeltakere, samfunnet, økosystemer, kulturarv og miljøet.
- **Ansvarlighet** i forskning fra idé til publisasjon, for ledelse og organisering, for opplæring, utdanning og veiledning, og for forskningens bredere konsekvenser.

6.4 I hvilke tilfeller gjelder forskningsetiske retningslinjer for kunstnerisk utviklingsarbeid?

Denne veilederen baserer seg på at «forskning» og «kunstnerisk utviklingsarbeid» er forskjellige, men sidestilte, og at kunstnerisk utviklingsarbeid er en annen form for kunnskapsproduksjon. NESH omtaler at de forskningsetiske retningslinjene gjelder for forskning, men ikke for andre former for kunnskapsproduksjon:

«Retningslinjene gjelder for all forskning i offentlig eller privat regi. Det kan være glidende overganger mellom forskning og andre former for kunnskapsproduksjon, som kan ha andre formål, grader av frihet, systemer for kvalitetssikring og rutiner for publisering. Det er derfor viktig at forskere og forskningsinstitusjoner presiserer hva som er forskning, og hva som er andre former for kunnskapsutvikling og kommunikasjon. Dersom analyser, utredninger og evalueringer er forskningsbaserte, må de følge forskningsetiske normer.»

Det betyr at Forskningsetikkloven, de nasjonale forskningsetiske retningslinjene og f.eks. NESH i utgangspunktet ikke nødvendigvis gjelder for kunstnerisk utviklingsarbeid, med de unntakene vi omtaler nedenfor.

NESH skriver om retningslinjene sine:

«NESHs retningslinjer er utviklet for samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning i bred forstand, herunder fagområder som rettsvitenskap, teologi, utdanningsvitenskap, psykologi og samfunnsmedisin.»

I tillegg til dette skriver NESH at:

«[Retningslinjene] *kan* anvendes i kunstnerisk utviklingsarbeid og museal praksis, og de *kan* være relevante for andre fagområder og tverrfaglige samarbeid» (vår kursivering).

Tilfeller hvor forskningsetikkloven, de generelle nasjonale forskningsetiske retningslinjene, NESH, NENT oa er relevante for kunstnerisk utviklingsarbeid er:

- Dersom kunstnerisk utviklingsarbeid baserer seg på anerkjente vitenskapelige metoder fra humaniora og samfunnsvitenskap (som for eksempel intervjuer, statistisk analyse, spørreundersøkelser, arkivstudier, etnografisk metode, deltakerobservasjon, feltarbeid, bruk av informanter og annet), medisin- og helsevitenskap, teknologi og naturvitenskap (som f.eks. tekniske eller vitenskapelige eksperimenter, dyreforsøk, medisinske forsøk og annet),
- Dersom kunstnerisk utviklingsarbeid presenterer resultater i anerkjente vitenskapelige former som f.eks. avhandlinger, artikler, monografier, programvare og annet,
- Dersom ansatte inngår i tverrfaglige samarbeidsprosjekt med forskere innen vitenskapelige fagfelt.

Universiteter og høyskoler må sørge for nødvendig opplæring av studenter, doktorgradskandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer, og opplæringen må inkludere kunstnerisk utviklingsarbeid på disse områder. Institusjonenes redelighetsutvalg kan også behandle saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer på disse områder.

Det vises til avsnitt [10 Ordliste - begrepsavklaring](#), for en oversikt over begrep som kan hjelpe med å lese de nasjonale forskningsetiske retningslinjer, NESH, NENT oa slik at de kan gi mening for kunstnerisk utviklingsarbeid.

Bemerk at selv om Forskningsetikkloven, de nasjonale forskningsetiske retningslinjene og f.eks. NESH i utgangspunktet ikke nødvendigvis gjelder for kunstnerisk utviklingsarbeid, er kunstnerisk utviklingsarbeid fortsatt underlagt etiske krav i henhold til UH-lovens §2-2 om akademisk frihet og ansvar. Det vises til avsnitt [3 Frihet og ansvar i kunstnerisk utviklingsarbeid](#).

7 Personopplysningsloven

Som nevnt ovenfor må den fagansatte gjøre etiske vurderinger, ta hensyn og sikre samtykke når personer involveres i et kunstnerisk utviklingsarbeid.

I tillegg til dette etiske kravet, finnes det også et rettslig krav til fagansatte som behandler personopplysninger. Det rettslige kravet er regulert i Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven).

I rettslig forstand er personvern i kunstnerisk utviklingsarbeid knyttet til den fagansattes innsamling, behandling og lagring av personopplysninger. Det kunstneriske utviklingsarbeidet må skje i samsvar med grunnleggende personvern hensyn, som personlig integritet, privatlivets fred og ansvarlig behandling av personopplysninger i henhold til kravene som følger av personopplysningsloven.

Den fagansatte må gjøre en egen forhåndsvurdering ut fra de rettslige kravene til behandling av personopplysninger. Det er viktig at denne vurderingen er gjennomført før innsamlingen av personopplysninger starter. Personopplysninger skal lagres forsvarlig og ikke lenger enn det som er nødvendig for å gjennomføre formålet med behandlingen. Den fagansatte som er ansvarlig (prosjektleder) har ansvar for at dette gjøres.

Som støtte til å sikre dette har alle universiteter og høyskoler et personvernombud. Mange institusjoner har også inngått avtale med Kunnskapssektorens tjenesteleverandør, Sikt, om personverntjenester. Slike avtaler gir tilgang til en plattform og et meldingsarkiv som kan bistå forskeren med å identifisere mulige personvernutfordringer knyttet til det kunstneriske utviklingsarbeidet. Ved å registrere opplysninger i Sikt-plattformen, kan det sikres at det kunstneriske utviklingsarbeidet utføres i tråd med personopplysningsloven.

Lenke til Sikts tjenester om personvern finnes [her](#).

8 Åndsverkloven

Som nevnt ovenfor må den fagansatte gjøre etiske vurderinger ved bruk av andre fagfellers og bidragsyteres arbeid, og sikre at disse anerkjennes for deres bidrag i et kunstnerisk utviklingsarbeid gjennom god henvisningsskikk.

I tillegg til dette etiske kravet, finnes det også et rettslig krav til fagansatte som benytter andres åndsverk i sitt kunstneriske utviklingsarbeid. Det rettslige kravet er regulert i Lov om opphavsrett til åndsverk mv. (åndsverkloven).

Åndsverkslovens formål er (§1) å:

- a) gi rettigheter til de som skaper, fremfører eller investerer i åndsverk eller nærstående prestasjoner og arbeider, og slik også gi insentiv til kulturell produksjon,
- b) avgrense rettighetene med sikte på å ivareta en rimelig balanse mellom rettighetshavernes interesser på den ene siden og brukernes og allmennhetens interesser på den andre siden, slik at åndsverk og nærstående prestasjoner og arbeider kan brukes der dette ut fra samfunnsmessige hensyn er rimelig, som bruk innen det private området og av hensyn til informasjons- og ytringsfriheten,
- c) legge til rette for at det på en enkel måte kan avtales bruk av åndsverk og nærstående prestasjoner og arbeider.

En fagansatt som benytter andres åndsverk i sitt kunstneriske utviklingsarbeid, må vurdere om bruken er i tråd med åndsverksloven. Det innebærer blant annet å være oppmerksom ved bruk og henvisning til andre opphaveres åndsverk når det gjelder:

- eksemplarframstilling
- navngivelse
- krenkende bruk

av andres åndsverk.

9 Oppsummering

Universiteter og høyskoler skal fremme og verne akademisk frihet innen kunstnerisk utviklingsarbeid og dem som utøver kunstnerisk utviklingsarbeid. Institusjonene skal også legge til rette for:

- at kunstnerisk utviklingsarbeid holder høyt faglig nivå,
- at kunstnerisk utviklingsarbeid utøves i samsvar med prinsipper om kunstens frie og kritiske posisjon i samfunnet og prinsipper om ytringsfrihet,
- at kunstnerisk utviklingsarbeid utøves i samsvar med etiske prinsipper som rettferdighet, lojalitet, ærlighet, pålitelighet, sannferdighet – samt at man skal behandle andre slik man selv ønsker å bli behandlet,
- opplæring i etiske prinsipper i kunstnerisk utviklingsarbeid,
- opplæring i forskningsetiske retningslinjer som kan være relevante for kunstnerisk utviklingsarbeid.

Fagansatte har:

- frihet til å velge emne og metode i kunstnerisk utviklingsarbeid,
- ansvar for å formidle resultatene av kunstnerisk utviklingsarbeid,
- ansvar for å sikre åpenhet i og offentliggjøring av kunstnerisk utviklingsarbeid.

Fagansatte har etisk ansvar knyttet til:

- å følge etiske prinsipper i kunstnerisk utviklingsarbeid:
 - respekt for involverte i et kunstnerisk utviklingsarbeid,
 - redelighet over for fagfeller,
 - ansvarlighet i planlegging og gjennomføring av et kunstnerisk utviklingsarbeid,
- å følge forskningsetiske retningslinjer:
 - når kunstnerisk utviklingsarbeid baserer seg på anerkjente vitenskapelige metoder fra humaniora, samfunnsvitenskap, medisin- og helsevitenskap, teknologi og naturvitenskap oa.,
 - når kunstnerisk utviklingsarbeid presenterer resultater i anerkjente vitenskapelige former,
 - når fagansatte med kunstnerisk kompetanse inngår i tverrfaglige samarbeidsprosjekt med forskere innen vitenskapelige fagfelt.

Etiske perspektiv kan bidra til å utvikle bevissthet og refleksjon om hvordan kunstnerisk utviklingsarbeid planlegges, gjennomføres og formidles. I disse prosessene må mange hensyn sees i sammenheng og balanseres.

Denne veilederen har som mål å styrke oppmerksomheten om etikk i kunstnerisk utviklingsarbeid.

Ansaret for oppfølging og for videre diskusjon må tas av universiteter og høyskoler – og av de fagansatte som utøver kunstnerisk utviklingsarbeid.

10 Vedlegg

10.1 Ordliste – begrepsavklaring

Når kunstnerisk utviklingsarbeid baserer seg på anerkjente vitenskapelige metoder, for eksempel fra humaniora, samfunnsvitenskap (NESH), naturvitenskap og teknologi (NENT), medisin- og helsevitenskap eller annet, gjelder de nasjonale forskningsetiske retningslinjer, som er omtalt i avsnitt 6.2. ovenfor.

De nasjonale forskningsetiske retningslinjer gjelder også når kunstnerisk utviklingsarbeid presenterer resultater i anerkjente vitenskapelige former, eller når fagansatte med kunstnerisk kompetanse inngår i tverrfaglige samarbeidsprosjekt med forskere innen vitenskapelige fagfelt, eller i andre relevante sammenhenger.

Denne ordlisten er ment som en hjelp til å lese de nasjonale forskningsetiske retningslinjer fra ulike vitenskapelige forskningsfelt, for fagansatte som driver kunstnerisk utviklingsarbeid.

Begrep i forsknings- etiske retningslinjer (NESH, NENT oa).	Forklaring og utfyllende beskrivelse av begrepene for bruk i kunstnerisk utviklingsarbeid
Offentliggjøring	Offentliggjøring brukes innen forskning for å sikre at resultatene av forskningen gjøres tilgjengelig for fagfeller. Offentliggjøring innen kunstnerisk utviklingsarbeid skjer i mange format, medier og materialer, henvendt til et offentlig publikum så vel som til eget fagfelt og fagfeller. Eksempelvis: på scener, gallerier, museer, i offentlige og/eller private rom, på internett, i tekstlige formater og i kinosaler.
Duplisering	Dublisering henviser til at samme forskningsarbeid blir publisert flere steder uten god henvisningsskikk. En parallell innen kunstnerisk utviklingsarbeid kan eventuelt være "uoppføring" av en forestilling i forhold til etterfølgende fremføringer av forestillingen. Innen kunstnerisk utviklingsarbeid er det god praksis at den fagansatte opplyser til fagfeller at et resultat tidligere har vært offentliggjort, når de kunstneriske resultatene gjentas i en ny sammenheng. Hensikten er å sikre transparens.
Fordreining og fortielse	I kunstnerisk praksis kan fordreining og fortielse være et kunstnerisk virkemiddel. Når den fagansatte redegjør for det kunstneriske utviklingsarbeidet er det god praksis å være åpen og redelig slik at det blir mulig for andre å ta del i den arbeidsmåten eller innsikten som forskningen frembringer. I den forbindelsen er fordreining og fortielse ikke akseptabelt.
Avhandling	En avhandling er et vitenskapelig verk knyttet til en doktorgrad. I kunstnerisk utviklingsarbeid brukes ikke begrepet avhandling. Parallellen til "avhandling" er "det kunstneriske doktorgradsresultatet" som legges fram for bedømmelse.
Verdier handlingsmotive	I kunstnerisk praksis er det rom for fiksjon, også knyttet til mennesker og deres handlinger. Ved deling av kunstnerisk utviklingsarbeid mellom fagfeller kan fortolkning av andres motiver ha en sentral og legitim rolle, og dette må forvaltes med respekt for å ivareta friheten til kunstnerisk utviklingsarbeid. Den fagansatte har samtidig et spesielt ansvar for å forstå egen rolle i et større perspektiv, med hensyn til klasse, økonomi, utdanning, sosiale og kulturelle forhold, og reflektere rundt definisjonsmakt overfor ulike grupper.

10.2 Grunnlagsdokumenter

Universitets- og høyskolerådet, UHR

- Vekt på kunstnerisk utviklingsarbeid. Jørgensenutvalget (2007),
- Forskning og utviklingsarbeid innen fagområdet kunst, 1995-2015, 20 år med kunstnerisk utviklingsarbeid (2015),
- Veiledende retningslinjer for ph.d. i kunstnerisk utviklingsarbeid (2018),
- Veiledning om bedømmelse av norske doktorgrader (2022),

Lov og forskrift

- Lov om universiteter og høyskoler
- Lov om organisering av forskningsetisk arbeid
- Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)
- Lov om opphavsrett til åndsverk mv. (åndsverkloven).

Retningslinjer

Norge:

- De nasjonale forskningsetiske komiteene, Generelle forskningsetiske retningslinjer,
- Forskningsetiske retningslinjer for humaniora og samfunnsvitenskap, (NESH)

Europa:

- All European Academies, ALLEA: Forskningsintegritet og god forskningspraksis

